

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 marca 2023 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie V Wydział Cywilny w składzie następującym:

Przewodniczący: Sędzia SA Edyta Jefimko

Protokolant: Gabriela Kaszuba

po rozpoznaniu w dniu 21 lutego 2023 r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa A. W.

przeciwko A. Ł.

o zachówek

na skutek apelacji obu stron

od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie

z dnia 28 września 2021 r., sygn. akt IV C 960/18

1. zmienia zaskarżony wyrok:

a) **częściowo w punkcie 3 (trzecim) w ten sposób, że zasądza od A. Ł. na rzecz A. W. dalszą kwotę 12.595,70 zł (dwanaście tysięcy pięćset dziewięćdziesiąt pięć złotych siedemdziesiąt groszy) wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 24 lutego 2021 r. do dnia zapłaty,**

b) **w punkcie 4 (czwartym) w ten sposób, że rozdziela stosunkowo pomiędzy stronami koszty procesu i nieuiszczone koszty sądowe w ten sposób, że obciąża nimi powódkę w 13%, a pozwanego w 87%, pozostawiając ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi sądowemu w Sądzie Okręgowym w Warszawie,**

2. oddala apelację powódki w pozostałej części, a apelację pozwanego w całości,

3. zasądza od A. Ł. na rzecz A. W. kwotę 724 zł (siedemset dwadzieścia cztery złote) tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego za postępowania apelacyjne,

4. nakazuje pobrać od A. Ł. na rzecz Skarbu Państwa – Sądu Apelacyjnego w Warszawie kwotę 1.080 zł (jeden tysiąc osiemdziesiąt złotych) tytułem części nieuiszczonej przez powódkę opłaty od apelacji,

5. nakazuje ściągnąć z roszczenia zasądzonego na rzecz powódki w punkcie 1a) wyroku na rzecz Skarbu Państwa – Sądu Apelacyjnego w Warszawie kwotę 420 zł (czteryście dwadzieścia złotych) tytułem części nieuiszczonej przez powódkę opłaty od apelacji.

SSA Edyta Jefimko

UZASADNIENIE

A. W. po ostatecznym sprecyzowaniu powództwa skierowanego przeciwko A. Ł. wniosła o zapłatę tytułem zachowku kwoty 125 131,70 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od:

- a) kwoty 100 000 zł od dnia 14 czerwca 2018 r. do dnia zapłaty,
- b) kwoty 25 131,70 zł od dnia doręczenia pozwanemu odpisu pisma z rozszerzeniem powództwa do dnia zapłaty,

oraz zasądzenie od pozwanego na jej rzecz kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego i opłaty skarbowej od pełnomocnictwa według norm przepisanych.

Następnie powódka częściowo cofnęła powództwo wraz ze zrzeczeniem się roszczenia, podając, że w dniu 23 lutego 2021 r. pozwany dokonał na jej rzecz częściowej spłaty należnego jej zachowku w kwocie 65.000 zł, którą zarachowała:

- 1) kwotę 17 703,01 zł na poczet odsetek ustawowych za opóźnienie, naliczonych od kwoty 100 000 zł od dnia 14 czerwca 2018 r. do dnia 23 lutego 2021 r.;
- 2) kwotę 855,99 zł na poczet odsetek ustawowych za opóźnienie, naliczonych od kwoty 25 131,70 zł (należność główna – kwota rozszerzonego powództwa) od dnia 17 lipca 2020 r. do dnia 23 lutego 2021 r.;
- 3) kwotę 46.441 zł – na poczet należności głównej.

Jednocześnie powódka podtrzymała żądanie pozwu w pozostałej części, wnosząc o:

- 1) zasądzenie od pozwanego na jej rzecz kwoty 78 690,70 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 24 lutego 2021 r. do dnia zapłaty;
- 2) zasądzenie od pozwanego na jej rzecz kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego oraz opłaty skarbowej od pełnomocnictwa, według norm przepisanych.

W uzasadnieniu złożonego pozwu powódka podała, że jest córką R. M., który zmarł w dniu 8 lipca 2016 r., a prawa do spadku po nim w całości (z dobrodziejstwem inwentarza) nabył na podstawie dziedziczenia testamentowego A. Ł.. W chwili otwarcia spadku powódka była jedyną osobą wchodzącą do kręgu spadkobierców ustawowych po zmarłym spadkodawcy, przy czym nie została wydziedziczona, nie zrzekła się dziedziczenia, ani nie została uznana za niegodną dziedziczenia, dlatego na podstawie art. 991 k.c. przysługuje jej zachówek w wysokości 1/2 wartości udziału spadkowego, który przypadąłby jej przy dziedziczeniu ustawowym.

W odpowiedzi na pozew pozwany A. Ł. początkowo kwestionował legitymację czynną powódki, podnosząc iż zachodzą wątpliwości, czy faktycznie jest ona córką R. M., jak również wysokość dochodzonego roszczenia, bowiem przy jego wyczeniu nie zostały uwzględnione długi spadkowe w łącznej wysokości 53 068,33 zł. Dnia 23 lutego 2021 r. A. Ł., uznając zasadę swojej odpowiedzialności, przelał na rachunek pełnomocnika powódki kwotę 65.000 zł tytułem należnego A. W. zachowku.

Wyrokiem z dnia 28 września 2021 r. Sąd Okręgowy w Warszawie:

1. zasądził od A. Ł. na rzecz A. W. kwotę 48.690,70 zł z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 24 lutego 2021 r. do dnia zapłaty;
2. umorzył postępowanie co do kwoty 65.000 zł w związku z cofnięciem pozwu;
3. oddalił powództwo w pozostałym zakresie;

4. kosztami postępowania obciążył w całości pozwanego, pozostawiając ich szczegółowe rozliczenie referendarzowi sądowemu.

Powyższy wyrok Sąd Okręgowy wydał w oparciu o następujące ustalenia faktyczne i rozważania prawne:

W dniu 5 listopada 1998 r. pomiędzy A. Ł. a H. M. i R. M. zawarta została umowa pożyczki, na podstawie której A. Ł. udzielił H. i R. M. pożyczki w gotówce stanowiącej kwotę 25.000 zł. W umowie strony ustaliły, iż cała kwota pożyczki może być wykorzystana, zgodnie z intencją pożyczkodawcy, tylko na dokonanie przez pożyczkobiorców wykupu od gminy zajmowanego przez nich na prawach najmu lokalu mieszkalnego numer (...), położonego w W., przy ul. (...), a także na opłacenie kosztów notarialnych i manipulacyjnych koniecznych dla uzyskania tytułu własności. Ponadto strony uzgodniły, iż pożyczka zostanie spłacona solidarnie przez pożyczkobiorców w terminie do dnia 31 grudnia 2003 r. w dowolnie określonych przez pożyczkobiorców ratach lub jednorazowo w terminie do dnia wymagalności jej całkowitego zwrotu.

R. M., urodzony dnia (...), zmarł w dniu (...); w dacie śmierci był wdowcem. Był dwukrotnie żonaty. Według odpisu zupełnego aktu drugiego małżeństwa R. M., które zostało zawarte w dniu 23 grudnia 1966 r. z H. S., był on kawalerem. Wpis ten został jednak sprostowany przez Urząd Stanu Cywilnego (...) W. w dniu (...) Jedynym dzieckiem R. M. z pierwszego małżeństwa jest A. M. (1) urodzona (...), która w dniu (...), zawarła związek małżeński z W. W.. Postanowieniem z dnia (...). Sąd Rejonowy w Płocku oddalił wniosek A. Ł. o sprostowanie aktu urodzenia A. W..

A. Ł. jest synem siostry drugiej żony R. H. M.. Spadek do H. M. (żonie R. M.), córce Z. i M., ostatnio zamieszkałej w W., zmarłej w dniu (...) w W., zgodnie z art. 926 § 1 k.c., na podstawie testamentu notarialnego sporządzonego przez W. F. (1), notariusza w W. w dniu (...), Repertorium A nr (...), otwartego i ogłoszonego przez A. M. (2) – notariusza w W. w dniu (...), Repertorium A nr (...) nabył A. K. S. Ł. w całości.

R. M. w dniu (...) przed notariuszem W. F. (2) w Kancelarii Notarialnej w W. przy ul. (...) sporządził testament, za Repertorium A nr (...), mocą którego powołał do całego spadku A. Ł.. Dnia (...) Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy w Warszawie stwierdził, że spadek po R. M., synu J. M. i F. z domu M., urodzonym w dniu (...) w K., zmarłym w dniu (...) w W., ostatnio stale zamieszkałym w W. przy ul. (...), na podstawie testamentu notarialnego z dnia (...), sporządzonego przed notariuszem W. F. (1) w Kancelarii Notarialnej przy ul. (...) za nr Repertorium A nr (...), otwartego i ogłoszonego w dniu (...) nabył A. Ł. w całości z dobrodziejstwem inwentarza. Postanowieniem z dnia (...) Sąd Okręgowy w Warszawie oddalił apelację od powyższego orzeczenia.

Z informacji przedstawionych przez (...) Bank (...) wynika, iż w dniu (...) R. M. otworzył rachunek oszczędnościowo – rozliczeniowy (stan konta na dzień 8 lipca 2016 r. wynosił 13,10 zł), którego współposiadaczem była B. M.. W tym samym dniu R. M. otworzył lokatę terminową, której współposiadaczem była B. M., a jej saldo na dzień 8 lipca 2016 r. wynosiło 30 000 zł.

Spadek po R. M., w braku testamentu notarialnego sporządzonego na rzecz pozwanego, dziedziczyłyby na podstawie ustawy jego córka A. W. w całości. W dacie śmierci R. M. przysługiwał udział we współwłasności nieruchomości lokalowej (lokal mieszkalny numer (...), położony w W., przy ul. (...)), wynoszący 1/2 oraz udział wynoszący 1/2 we współwłasności środków zgromadzonych na rachunkach bankowych w łącznej kwocie 30 013,10 zł.

Pismem z dnia 6 czerwca 2018 r. pełnomocnik A. W. skierował do A. Ł. wezwanie do zapłaty kwoty 100 000 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia doręczenia wezwania do dnia zapłaty z tytułu należnego A. W. zachowku po ojcu R. M..

W odpowiedzi na powyższe wezwanie, pismem datowanym na dzień 20 czerwca 2018 r., A. Ł. oświadczył, że nie wyklucza uznania praw A. W. do zachowku co do zasady, jednak uprzednio musi zapoznać się z dokumentami potwierdzającymi, iż faktycznie jest ona córką R. M..

Na zlecenie A. Ł. sporządzony został operat szacunkowy nieruchomości lokalowej położonej w W. przy ul. (...) lok. (...), w którym ustalono wartość rynkową nieruchomości na dzień 20 czerwca 2016 r. (według stanu nieruchomości w dniu 22 października 2010 r.) na kwotę 277 000 zł. Natomiast, zgodnie z opinią biegłego sądowego do spraw wyceny nieruchomości, wydaną na zlecenie Sądu Okręgowego, wartość lokalu została ustalona (według stanu na dzień 8 lipca 2016 r. i cen aktualnych - w wariantcie z uwzględnieniem trendu czasowego zmiany ceny średniej) na kwotę 444 949 zł, w zaokrągleniu 445 000 zł.

Podstawą poczynionych przez Sąd Okręgowy ustaleń faktycznych były dowody z dokumentów (prywatnych i urzędowych), opinia biegłego sądowego do spraw wyceny nieruchomości (w wersji ostatecznej po jej uzupełnieniu) oraz zeznania stron, w zakresie w jakim były zgodne z pozostałym zebranych w sprawie materiałem procesowym.

Sąd Okręgowy uznał roszczenie powódki o zapłatę zachowku za częściowo uzasadnione. Jego podstawę stanowił art. 991 § 1 k.c., zgodnie z którym zachówek należy się tylko zstępny, małżonkowi i rodzicom spadkodawcy. Z art. 991 § 2 k.c. wynika, że jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu, przysługuje mu przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia. Wysokość zachowku wynosi 1/2 wartości udziału, jaki przypadaby uprawnionemu przy dziedziczeniu ustawowym, natomiast jeżeli uprawniony do zachowku jest osobą małoletnią albo trwale niezdolną do pracy, wysokość ta wynosi 2/3 wartości tego udziału, przy czym obliczenie zachowku następuje na podstawie stanu spadku z dnia jego otwarcia i wartości spadku ustalonej według cen z daty orzekania o roszczeniach z tego tytułu.

Sąd Okręgowy ustalił, że powódka dziedziczyłaby cały spadek, gdyż w chwili otwarcia spadku żona spadkodawcy już nie żyła, a A. W. była jedynym dzieckiem R. M.. W skład spadku wchodzi udział 1/2 w prawie własności nieruchomości, której wartość przez biegłego oszacowana została na kwotę 445 000 zł – tym samym wartość udziału spadkowego przypadającego powódce w przypadku dziedziczenia ustawowego wyniosłaby 222 500 zł. Do tej wartości Sąd Okręgowy doliczył wartość połowy środków zgromadzonych na rachunku bankowym spadkodawcy 15 006,55 zł (1/2 x 30 013,10 zł). Łącznie zatem substrat zachowku ustalił na 237 506,55 zł, co oznacza, iż należny powódce zachówek stanowił 1/2 z kwoty 237 506,55 zł, czyli 118 753,275 zł. Od powyższej kwoty odjął środki przeznaczone przez pozwanego na zapłatę podatku od przedmiotowej nieruchomości za rok 2016 w kwocie 22 zł i opłaty za jej wieczyste użytkowanie za ten sam rok w „kwocie 339,215 zł”. Dodatkowo Sąd obniżył wartość zachowku o połowę kosztów, jakie poniósł pozwany w związku z remontem nieruchomości po śmierci spadkodawcy w kwocie 4 701,36 zł. W ten sposób ustalił wysokość zachowku na kwotę 113 690,70 zł. Ponieważ pozwany dokonał zapłaty na rzecz powódki tytułem zachowku w trakcie procesu kwoty 65 000 zł, dlatego do zapłaty pozostała kwota 48 690,70 zł.

Sąd Okręgowy, obliczając należny powódce zachówek, nie uwzględnił kwoty pożyczki, jakiej spadkobierca testamentowy udzielił spadkodawcy i jego żonie. Umowa pożyczki w kwocie 25 000 zł została zawarta w 1998 r. A. Ł. twierdził, że pożyczka nie została mu zwrócona, jednak nie przedstawił żadnych dowodów potwierdzających ten fakt. Również podatek od spadków nie został odliczony od wartości zachowku, gdyż jest to danina publiczna uregulowana w odrębnych przepisach i konieczność jej poniesienia spoczywa na spadkobiercy testamentowym, a nie spadkodawcy, niezależnie od jego obowiązku zaspokojenia roszczenia o zachówek. Dlatego Sąd Okręgowy zasądził na rzecz powódki od pozwanego kwotę 48 690,70 zł, oddalając powództwo w pozostałej części. Jednocześnie umorzył postępowanie co do kwoty 65 000 zł, którą pozwany dobrowolnie (przed zakończeniem procesu) wpłacił na rzecz powódki tytułem zachowku.

Sąd Okręgowy nie znalazł podstaw do obniżenia zachowku przy zastosowaniu art. 5 k.c., bowiem nie zostało wykazane, aby żądanie przez powódkę zachowku w pełnej wysokości było sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, rozumianymi jako całokształt norm moralnych, obyczajowych i zwyczajowych.

O odsetkach od zasądanego zachowku orzeczono w oparciu o art. 481 § 2 k.c., zgodnie z którym opóźnienie się dłużnika ze spełnieniem świadczenia pieniężnego uprawnia wierzyciela do żądania odsetek za czas opóźnienia, chociażby nie poniósł żadnej szkody i chociażby opóźnienie było następstwem okoliczności, za które dłużnik

odpowiedzialności nie ponosi. Wymagalność roszczenia o zapłatę zachowku Sąd Okręgowy ustalił na podstawie art. 455 k.c. Ponieważ pozwany wpłacił na rzecz powódki w dniu 23 lutego 2021 r. kwotę 65 000 zł, wiedząc, że faktyczna wysokość dochodzonego przez nią zachowku jest wyższa, tym samym już dzień po wpłacie wiedział, że obowiązany jest do zapłaty wyższej kwoty. Zatem powódce należą się ustawowe odsetki za opóźnienie od dnia 24 lutego 2021 r.

Jako podstawę prawną rozstrzygnięcia o kosztach procesu Sąd Okręgowy wskazał art. 98 § 1 k.p.c. Ponieważ pozwany przegrał proces w całości, dlatego należało obciążyć go kosztami postępowania, których szczegółowe wyliczenie pozostawiono referendarzowi sądowemu zgodnie z art. 108 § 1 k.p.c.

Apelacje od orzeczenia Sądu Okręgowego wniosły obie strony.

Powódka zaskarżyła wyrok w części, tj. w zakresie oddalającym powództwo ponad kwotę 48 690,70 zł oraz co do rozstrzygnięcia o kosztach procesu, tj. w punktach 3 i 4.

Apelacja została oparta na podstawie następujących zarzutów:

I. naruszenia przepisów postępowania:

1) art. 233 § 1 k.p.c. poprzez dokonanie dowolnej, a nie swobodnej oceny materiału dowodowego, polegającej na:

a) bezzasadnym ustaleniu, że prowadzone dla R. M. rachunki bankowe: oszczędnościowo-rozliczeniowy „ (...) za Zero” oraz lokata terminowa (...) zostały przez niego otwarte jako rachunki wspólne oraz że w skład spadku miałyby wchodzić jedynie połowa zgromadzonych na nich środków, podczas gdy zgromadzony w sprawie materiał dowodowy w postaci umowy rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego z dnia 25 maja 2016 r., potwierdzenia otwarcia lokaty terminowej, informacji z banku z dnia 9 października 2019 r. wraz z załączonymi do niej wyciągami bankowymi, pozwalał na ustalenie w sposób pewny, że całość środków zgromadzonych na lokacie terminowej (...) oraz część środków zgromadzonych na rachunku (...) za Zero” w kwocie 5,24 zł pochodziła z majątku spadkodawcy, a przedmiotowe rachunki zostały założone jako rachunki indywidualne i jedynie przekształcone następnie na rachunki wspólne, co uzasadniało ustalenie wartości w/w aktywa spadkowego na kwotę 30 005,24 zł, zamiast błędnie przyjętej kwoty 15 006,55 zł;

2) art. 108 § 1 zd. 2 k.p.c. poprzez rozstrzygnięcie jedynie o zasadach ponoszenia przez strony kosztów procesu wraz z pozostawieniem referendarzowi sądowemu ich szczegółowego wyliczenia, podczas gdy brak było do tego uzasadnionych podstaw;

II. naruszenia przepisów prawa materialnego:

1) art. 991 k.c. w zw. z art. 922 § 1 k.c. w zw. z art. 51 i n. ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2324 z późn. zm.- dalej powoływanej jako: „pr. bank.”). poprzez ich błędną wykładnię polegającą na bezzasadnym przyjęciu, że zmiana charakteru umowy rachunku bankowego z rachunku indywidualnego na rachunek wspólny, skutkuje przeniesieniem prawa do połowy zgromadzonych na nim środków, wyłączając je w tej części z masy spadkowej po zmarłym współposiadaczu rachunku, podczas gdy żaden przepis prawa nie przewiduje tego typu skutków majątkowych;

2) art. 455 k.c. w zw. z art. 991 k.c. w zw. z art. 481 § 2 k.c. w zw. z art. 451 § 1 k.c. poprzez ich niewłaściwą wykładnię polegającą na bezzasadnym przyjęciu, że pozwany pozostawał w opóźnieniu ze spełnieniem świadczenia z tytułu należnego powódce zachowku dopiero od dnia jego częściowego pokrycia, w sytuacji w której pozwany dysponował od samego początku postępowania wszelkimi informacjami umożliwiającymi mu spełnienie świadczenia, co w konsekwencji prowadziło do bezzasadnego pominięcia zaliczenia przez powódkę otrzymanej od pozwanego wpłaty 65 000 zł w pierwszej kolejności na należne jej odsetki, a dopiero w pozostałym zakresie na należność główną;

3) art. 991 k.c. w zw. z art. 922 § 1 i 2 k.c. poprzez ich niewłaściwe zastosowanie polegające na:

a) bezzasadnym odliczeniu długów spadkowych od wartości zachowku, wyliczonego na podstawie substratu zachowku obejmującego jedynie aktywa spadkowe, podczas gdy powinny one podlegać odliczeniu od wartości aktywów spadku, a dopiero tak ustalona wartość stanu czynnego spadku wyznaczałaby wartość substratu zachowku, na podstawie którego należałoby wyliczyć należny powódce zachówek, co w konsekwencji skutkowało bezzasadnym zaniżeniem wysokości przysługującego powódce roszczenia;

b) bezzasadnym obniżeniu wysokości należnego powódce zachowku o wartość nakładów poniesionych przez pozwanego po śmierci spadkodawcy na wchodzącą w skład spadku nieruchomości.

W oparciu o powyższe zarzuty, powódka wniosła o:

1) zmianę zaskarżonego wyroku w punkcie 3 poprzez zasądzenie na rzecz A. W. od pozwanego A. Ł. dalszej kwoty 30 000 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 24 lutego 2021 r. do dnia zapłaty,

2) zasądzenie od pozwanego na rzecz powódki zwrotu kosztów procesu za obie instancje, w tym kosztów zastępstwa procesowego, według norm przepisanych.

Pozwany zaskarżył wyrok w części uwzględniającej powództwo ponad kwotę 15 593,66 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 24 lutego 2021 r. do dnia zapłaty oraz co do rozstrzygnięcia o kosztach procesu, tj. w punktach 1 i 4.

Apelacja została oparta na podstawie następujących zarzutów:

I. naruszenia przepisów postępowania:

1. art. 233 § 1 k.p.c. w zw. z art. 230 k.p.c. polegające na nieprawidłowej ocenie dowodów, tj. przyjęciu, że pozwany - pożyczkodawca nie przedstawił żadnych dowodów potwierdzających fakt niespłacenia pożyczki w sytuacji, gdy dowodem takim były zeznania pozwanego, nie został rozpoznany wniosek dowodowy zgłoszony na tę okoliczność oraz powódka nie zaprzeczyła tej okoliczności;

2. art. 103 § 1 k.p.c. przez jego niezastosowanie, mimo że wysokość roszczenia dochodzonego pozwem co najmniej w części była wywołana niesumiennym/niewłaściwym zachowaniem powódki;

2. naruszenia prawa materialnego:

1. art. 991 § 1 k.c. w zw. z art. 922 k.c. polegającego na nieprawidłowym ustaleniu długów spadkowych, tj. pominięciu wydatkowanych przez pozwanego kwot na podatek od nieruchomości, opłat za użytkowanie wieczyste i nieuwzględnienie faktu niespłacenia pożyczki przez spadkobiercę;

2. art. 991 § 1 k.c. polegające na braku pomniejszenia kwoty zachowku o 5 000 zł, tj. kwotę przekazaną powódce przed wytoczeniem powództwa ze środków z rachunku spadkodawcy.

W oparciu o powyższe zarzuty, pozwany wniosł o:

1) zmianę zaskarżonego wyroku w punkcie 1 poprzez obniżenie zasądzonych zachowku o kwotę 33 097,04 zł, tj. do kwoty 15 593,66 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 24 lutego 2021 r. do dnia zapłaty,

2) zasądzenie od powódki na rzecz pozwanego kosztów za II instancję według norm przepisanych.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja powódki jest częściowo uzasadniona, natomiast apelacja pozwanego nie zasługuje na uwzględnienie.

Na obecnym etapie postępowania spór stron dotyczy nie samej zasady odpowiedzialności pozwanego za zachowek, ale odnosi się do wysokości świadczenia należnego A. W. oraz daty jego wymagalności.

Apelacja pełna cum beneficio novorum polega na tym, że Sąd II-ej instancji rozpoznaje sprawę ponownie, kontynuując rozprawę rozpoczętą przed Sądem I-ej instancji. Wynika to z art. 378 § 1 k.p.c., zgodnie z którym Sąd odwoławczy rozpoznaje sprawę, a nie środek odwoławczy. Obowiązkiem tego Sądu jest zastosowanie właściwego prawa materialnego, usunięcie ewentualnych błędów popełnionych przez Sąd I-ej instancji, niezależnie od tego, czy zostały zarzucone w apelacji. (...) apelacji pełnej nakłada na Sąd odwoławczy dokonanie własnych ustaleń. Realizując obowiązek ponownego rozważenia na nowo całego zebranego w sprawie materiału dowodowego oraz dokonania jego własnej i swobodnej oceny, w tym oceny zgromadzonych przez Sądy obu instancji dowodów, Sąd Apelacyjny powinien harmonizować ogólne (art. 227 k.p.c. – art. 315 k.p.c.) i szczególne (art. 381 k.p.c. – art. 382 k.p.c.) reguły postępowania dowodowego, co jest nieodzowne dla respektowania zasad bezpośredniości i instancyjności postępowania. Sąd II-ej instancji może zmienić ustalenia faktyczne, stanowiące podstawę wydania wyroku Sądu I instancji nawet bez przeprowadzenia postępowania dowodowego, uzasadniającego odmienne ustalenia, chyba że szczególnie okoliczności wymagają ponowienia lub uzupełnienia tego postępowania (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 10 grudnia 2009 r., III UK 54/09, Lex nr 602073 oraz z dnia 30 września 2009 r., V CSK 95/09, Lex nr 688059).

W celu obliczenia wysokości należnego zachowku konieczne jest dokonanie kilku operacji, które polegają na:

- 1) określeniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę obliczenia zachowku;
- 2) obliczeniu wartości spadku;
- 3) ustaleniu wartości darowizn doliczanych do spadku dla potrzeb zachowku;
- 4) wreszcie, obliczeniu samego zachowku, co następuje przez zastosowanie matematycznej formuły (iloczynu), którego czynnikami są: wyrażony ułamkiem udział spadkowy uprawnionego (wynikający z reguł dziedziczenia ustawowego), współczynnik 1/2 lub 2/3 (art. 991 § 1 k.c.) oraz czysta wartość spadku, powiększona o doliczane darowizny.

Operację tę można wyrazić formułą matematyczną:

$$Z = 1/2 (2/3) \times a \times (b+c) \text{ gdzie:}$$

Z - to poszukiwana wysokość należnego zachowku:

- 1/2 (2/3) - to współczynnik wynikający z art. 991 k.c.;

a - to wysokość udziału spadkowego należnego uprawnionemu przy dziedziczeniu z ustawy,

b - to czysta wartość spadku;

c - to wartość darowizn doliczanych do spadku dla potrzeb obliczenia zachowku (art. 994-995 k.c.).

Jednak wyliczonego zachowku nie należy mylić z kwotą odpowiadającą roszczeniu uprawnionego.

Czystą wartość spadku uzyskujemy poprzez zestawienie i wycenę wszystkich praw (aktywów) należących do spadku, następnie zaś - od tak ustalonej wartości stanu czynnego spadku - odejmujemy wartość stanu biernego (pasywów) spadku. Wreszcie do wartości czystego spadku dolicza się wartość darowizn i zapisów windykacyjnych dokonanych przez spadkodawcę zarówno na rzecz spadkobierców powołanych jak i osób uprawnionych do zachowku. Czysta wartość spadku powiększona o darowizny doliczane do spadku tworzy substrat zachowku.

Strony nie kwestionowały, że w skład aktywów spadku po R. M. wchodzi udział 1/2 w prawie odrębnej własności lokalu położonego w W. przy ul. (...) lok.(...), którego wartość została przez biegłego oszacowana według stanu na dzień

otwarcia spadku, a cen aktualnych z daty orzekania (w wariancie z uwzględnieniem trendu czasowego zmiany ceny średniej) w zaokrągleniu na kwotę 222 500 zł. Do aktywów tych Sąd Okręgowy zaliczył także 15 006,55 zł, stanowiącą 1/2 z kwoty 30 013,10 zł, czyli środków pieniężnych zgromadzonych na wspólnym (w rozumieniu art. 51a pr. bank.) rachunku prowadzonym dla spadkodawcy R. M. i jego siostry B. M.. Jak wynika z informacji banku z dnia 13 września 2019 r. rachunek wspólny wykluczał możliwość złożenia przez posiadaczy dyspozycji w sprawie przeznaczenia wkładu oszczędnościowego na wypadek śmierci (pismo banku k.311).

Prowadzenie przez bank wspólnego rachunku dla osób fizycznych nie przesądza, iż współposiadacze tego rachunku mają równe udziały w środkach pieniężnych na nim zgromadzonych (albo w saldzie ujemnym). Z umowy wspólnego rachunku bankowego wynika, zgodnie z art. 51a pr. bank., jedynie wspólna wierzytelność pieniężna kilku współposiadaczy rachunku wobec banku. Rachunek wspólny dla osób fizycznych co do zasady (o ile umowa nie stanowi inaczej) jest tzw. rachunkiem rozłącznym. Rachunek ten charakteryzuje samodzielność każdego ze współposiadaczy przy podejmowaniu skutecznych dla banku i pozostałych współposiadaczy działań w postaci dysponowania środkami zgromadzonymi na rachunku oraz wypowiedzenia umowy rachunku bankowego. W najprostszym przypadku rozliczenia po śmierci jednego ze współposiadaczy rachunku wspólnego wyglądają w ten sposób, że jego spadkobiercy otrzymują udział w środkach pieniężnych zgromadzonych na rachunku (albo w saldzie ujemnym) taki sam jak udział spadkodawcy. Złożone problemy mogą powstać w wypadku uwzględnienia dyspozycji do rachunku, zmieniających jego saldo, złożonych przez współposiadacza pozostałego przy życiu – także po śmierci drugiego współposiadacza. Wówczas mogą wchodzić w grę, zależnie od okoliczności, roszczenia spadkobierców wobec pozostałego przy życiu współposiadacza z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia.

Powódka wykazała, dowodami z dokumentów (wystawionych przez (...) Bank (...) S.A. w W.), że całość środków pieniężnych zgromadzonych na lokacie terminowej (...) w wysokości 30 000 zł, prowadzonej w dniu otwarcia spadku jako rachunek wspólny, pochodziła z majątku R. M.. Lokata została założona jako rachunek indywidualny w dniu (...), a następnie w dniu (...) przekształcona na rachunek wspólny. Natomiast tylko część środków zgromadzonych (według stanu na dzień otwarcia spadku) w łącznej kwocie 13,10 zł na rachunku (...) na Zero” pochodziła z majątku spadkodawcy R. M.. Na rachunek ten R. M. w dniu 23 maja 2016 r. wpłacił 20 zł, a B. M. 30 zł, co oznacza, iż zgromadzone w dniu otwarcia spadku środki w 40% należały do spadkodawcy, co stanowi kwotę 5,24 zł ($40\% \times 13,10 \text{ zł} = 5,24 \text{ zł}$) (informacja z banku k. 290, zestawienie operacji k.291, umowa rachunku bankowego k.306-307). Lokata została zerwana przez B. M. dopiero po śmierci brata w dniu 11 lipca 2016 r., a wypłacona kwota rozdysponowana na rzecz powódki w wysokości 5 000 zł oraz wnuków B. M. i wnuka brata R. M. (zeznania powódki k.615 – 00:10:12).

Oznacza to, że wartość aktywów spadku powinna obejmować całą kwotę 30 005,24 zł, a nie (jak nieprawidłowo ustalił Sąd Okręgowy) tylko 15 006,55 zł. Zatem stan czynny spadku na dzień jego otwarcia wynosił łącznie 252 505,24 zł ($222 500 \text{ zł} + 30 005,24 \text{ zł} = 252 505,24 \text{ zł}$).

Spór między stronami dotyczył także wartości stanu biernego spadku, czyli pasywów. Długiem w rozumieniu art. 922 k.c., związanym z nabyciem spadku są obowiązki majątkowe zmarłego, wynikające ze stosunków prawnych, pozostających w mocy mimo śmierci spadkodawcy, które z tą datą przeszły na spadkobierców. Są to wszystkie zobowiązania, których podmiotem był spadkodawca i które musiałby wypełnić kosztem swojego majątku, gdyby pozostał przy życiu. Należy jednak zauważyć, że stan spadku dla potrzeb ustalenia zachowku nie pokrywa się z pojęciem spadku z punktu widzenia dziedziczenia. Jako generalną zasadę należy bowiem przyjąć uwzględnienie dla potrzeb obliczenia zachowku wszelkich praw i długów wchodzących w skład spadku w rozumieniu art. 922 k.c., w tym także tych, które wskutek otwarcia spadku wygasłyby przez konfuzję.

W skład spadku po R. M. nie wchodzi długi z tytułu zapłaconych przez spadkobiercę testamentowego za spadkodawcę: podatku od nieruchomości i opłat za użytkowanie wieczyste, ponieważ pozwany, jak wynika z treści jego zeznań złożonych na rozprawie apelacyjnej ((...)) świadczył dobrowolnie, gdyż jako przyszły spadkobierca (na rzecz którego w dniu (...)) sporządzone zostały testamenty notarialne) czuł się zobowiązany wobec ciotki i jej męża, z którymi pozostawał w dobrych kontaktach i chciał im pomóc, ponieważ uważał, że „im się nie przelewa”. Spełniając te świadczenia wiedział, że nie jest do nich zobowiązany (art. 411 pkt 1 k.c.).

Spełnienie świadczenia – z wyjątkiem wypadków, w których dłużnik obowiązany jest do świadczenia osobistego – może nastąpić przez osobę trzecią (art. 356 § 1 k.c.). W dodatku, jeżeli wierzytelność pieniężna jest wymagalna, wierzyciel nie może odmówić przyjęcia świadczenia od osoby trzeciej, nawet gdyby działał bez wiedzy dłużnika (art. 356 § 2 k.c.). Przez spełnienie takiego świadczenia (zapłatę cudzego długu) w zasadzie wierzytelność wygasa, a osoba trzecia nie wchodzi w prawa zaspokojonego wierzyciela. Wyjątek od tej zasady wprowadza art. 518 k.c., który nie może być interpretowany rozszerzająco. Przepisy art. 356 § 2 i art. 518 § 1 pkt 1 k.c. mają wspólną cechę, mianowicie celem świadczenia osoby trzeciej jest zwolnienie z długu dłużnika.

Pozwany nie wskazał, aby płacąc długi spadkodawcy, w tym także należności publicznoprawne w postaci podatku od nieruchomości, wstąpił na podstawie art. 518 § 1 k.c. lub przepisów szczególnych - w prawa zaspokojonego wierzyciela. W takim bowiem przypadku istniałby obowiązek majątkowy spadkodawcy (zwrotu wydatkowanych kwot), który z datą jego śmierci przeszedłby na spadkobiorców (dług spadkowy).

Nie ma racji Sąd Okręgowy, że nakłady na lokal mieszkalny dokonane już po otwarciu spadku, mogą zostać potraktowane jako dług spadkowy w rozumieniu art. 922 k.c. Spadek stanowi ogół majątkowych praw i obowiązków zmarłego (art. 922 § 1 k.c.), skoro zaś otwiera się on z chwilą śmierci spadkodawcy (art. 924 k.c.), to według tej daty określa się stan spadku i według tego stanu nabywa spadkobierca spadek (art. 925 k.c.). Biegły dokonując wyceny lokalu prawidłowo uwzględnił jego stan, w tym stan techniczny, na dzień śmierci R. M., nie uwzględniając późniejszych remontów. Wynika to z treści opinii (opinia k.321), w której stwierdził, że w dniu 8 lipca 2016 r. lokal, noszący ślady wieloletniej eksploatacji, znajdował się w stanie kwalifikującym do remontu posadzek, okładzin ściennych, wymiany instalacji i wyposażenia sanitarnego.

Natomiast za dług spadkowy należy uznać zobowiązanie do zwrotu kwoty 25 276,95 zł, która odpowiada 1/2 wartości kwoty 50 550,16 zł (obejmującej sumę kwoty 25 000 zł przekazanej spadkodawcy i jego żonie przez A. Ł. na wykup mieszkania od gminy wraz z odsetkami /oprocentowanie lokat terminowych jednorocznych/)(wyliczenie k.53 oraz pismo informacyjne banku k. 52).

W ocenie Sądu Apelacyjnego w dniu (...) pomiędzy A. Ł. jako pożyczkodawcą a H. i R. małżonkami M. jako pożyczkobiorcami doszło do zawarcia umowy, określonej jako umowa pożyczki ((...)), która była czynnością prawną pozorną w rozumieniu art. 83 k.c. Pozorność względna, zwana też relatywną, zachodzi, gdy strony zawierają czynność pozorną, tzw. symulowaną w celu ukrycia innej, rzeczywistości przez nie zamierzonej i dokonanej (czynność ukryta tzw. dysymulowana); rzeczywistym zamiarem stron jest wywołanie innych skutków niż wynikałoby to z ujawnionych oświadczeń. W wypadku pozorności względnej spełnienie świadczenia nie przesądza o braku pozorności umowy (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2016 r., I CSK 326/15, Legalis nr 1508358).

Oświadczenie woli pozwanego w dniu 5 listopada 1998 r. zostało złożone H. i R. małżonkom M. za ich zgodą, w celu ukrycia innej czynności prawnej. Czynność prawna stron nie może być zakwalifikowana jako umowa pożyczki w sytuacji, gdy zgodnym zamiarem stron nie był zwrot pożyczonych pieniędzy. Natomiast obowiązek zwrotu przedmiotu pożyczki jest stosownie do art. 720 § 1 k.c. elementem przedmiotowo istotnym tego rodzaju umowy. Bez tego elementu w ogóle nie ma umowy pożyczki (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 2000 r., I CKN 1040/98, Legalis nr 1310287).

Natomiast jak wynika z treści zeznań pozwanego, złożonych na rozprawie apelacyjnej ((...)), wolą stron było sfinansowanie przez A. Ł. wykupu przez ciotkę i jej męża po preferencyjnych cenach, wynajmowanego przez nich od gminy lokalu, a następnie przeniesienie jego własności na rzecz A. Ł. w drodze dziedziczenia testamentowego. Środki pieniężne, pomimo określenia w umowie terminu ich zwrotu (do dnia 31 grudnia 2003 r.), faktycznie nie miały zostać zwrócone, ale rozliczone poprzez nabycie prawa majątkowego w postaci mieszkania, co miało nastąpić dopiero po śmierci małżonków M., pod warunkiem że pozwany nabędzie to prawo w całości bez żadnych obciążeń. Równocześnie strony uzgodniły zasady rozliczenia, na wypadek gdyby umowa nie została wykonana na uzgodnionych warunkach. Wówczas pozwany miał nie tylko odzyskać zainwestowaną kwotę 25 000 zł, ale również osiągnąć zysk w wysokości odpowiadającej oprocentowaniu lokat terminowych jednorocznych oferowanych przez (...).P. (zeznania pozwanego

(...) i umowa (...)). Pozwany, zawierając z małżonkami M. umowę, nie wiedział, iż jakiegokolwiek osoby mogą zgłaszać roszczenia do spadku po ciotce i wujku jako ich spadkobiercy ustawowi, w szczególności nie był świadomy, że R. M. ma córkę (zeznania pozwanego (...)).

Pozorność umowy, pomimo sporządzenia jej na piśmie z podpisami notarialnie poświadczonymi, może być wykazywana wszelkimi środkami dowodowymi, w tym dowodem z przesłuchania stron również między uczestnikami tej czynności (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 18.03.1966 r., II CR 123/66, OSNCP 1967/2/22 i z dnia 13 listopada 1973 r., I CR 678/73, Lex nr 7335). Art. 247 k.p.c. nie sprzeciwia się bowiem dowodowi z przesłuchania stron na okoliczności nieujawnione w dokumencie, mogące pomóc w wyjaśnieniu treści złożonych oświadczeń (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 1997 r., I CKN 825/97, OSNC 1998/5/81). Pozorność umowy jest okolicznością faktyczną i jako taka podlega ustaleniu przez Sądy merytorycznie (por. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 1997 r., I CKN 51/96, OSNC 1997/6-7/79, z dnia 26 marca 2014 r., V CSK 218/13, Lex nr 1486991, z dnia 28 maja 2020 r., III UK 410/19, Lex nr 3017791 i z dnia 15 stycznia 2019 r., II UK 568/17, Lex nr 2605553 oraz z dnia 19 maja 2022 r., (...) 391/21, Legalis nr 2845041).

Wersja zdarzeń, wynikająca z treści zeznań pozwanego, znajduje potwierdzenie w dowodach z dokumentów, w postaci umowy pożyczki z dnia (...), umowy ustanowienia odrębnej własności lokalu, sprzedaży i oddania części gruntu w użytkowanie wieczyste z dnia (...) oraz testamentów notarialnych R. M. i H. M. z dnia (...). Pomiedzy tymi czynnościami występuje zbieżność czasowa. O wiarygodności tej wersji świadczy także, zachowanie pozwanego po dokonaniu tych czynności prawnych, polegające na ponoszeniu od czasu wykupienia lokalu przez małżonków M. przez kilkanaście lat wszystkich opłat za użytkowanie wieczyste oraz podatku od nieruchomości, co potwierdzają dowody z dokumentów w postaci poleceń przelewów dokonywanych z rachunku pozwanego i jego żony (polecenia przelewu (...)). Fakt uiszczenia opłat i podatków także po 31 grudnia 2003 r., gdy zgodnie z treścią umowy pożyczki miało dojść do jej zwrotu, potwierdza, że zwrot taki nie był objęty rzeczywistym zamiarem stron umowy, a pozwany uważał się że właściciela lokalu. Okoliczności te świadczą także pośrednio, że do zwrotu takiej kwoty faktycznie nie doszło. Tzw. fakty negatywne mogą być dowodzone za pomocą dowodów z faktów pozytywnych przeciwnych, których istnienie wyłącza twierdzoną okoliczność negatywną (por. wyroki Sądu Najwyższego z 16 kwietnia 2003 r., II CKN 1409/00, OSNC 2004/7-8/113 i z dnia 29 września 2005 r., III CK 11/05, Lex nr 187030).

Wierzytelność pozwanego, przysługująca mu wobec spadkodawców (zarówno H. M., jak i R. M.) o rozliczenie umowy poprzez zwrot zainwestowanych środków z zyskiem, miała charakter warunkowy. Powstała dopiero po otwarciu spadku po R. M., gdy okazało się, że warunki umowy nie zostaną dotrzymane, ponieważ w skład spadku po R. M. wchodzi dług spadkowy z tytułu zachowku należnego A. W., za który odpowiada spadkobierca. Wtedy okazało się bowiem, że A. Ł. nie nabędzie bez obciążeń, wynikających z tego długu spadkowego, w całości prawa własności nieruchomości lokalowej, które miało stanowić ekwiwalent przekazanych przez niego środków.

W doktrynie jako generalną zasadę przyjmuje się uwzględnianie dla potrzeb obliczania zachowku wszelkich praw (wierzytelności) i na zasadzie lustrzanego odbicia zobowiązań (długów) wchodzących w skład spadku, w rozumieniu art. 922 k.c., w tym także tych, które wskutek otwarcia spadku wygasły przez konfuzję. Dług spadkobiercy wobec spadkodawcy należy zatem – z punktu widzenia zachowku – uważać za niewygasły. Kłopotów mogą przysparzać wierzytelności i długi o charakterze warunkowym oraz niewymagalne w chwili otwarcia spadku. Co do długów warunkowych, teoretycznie można sobie wyobrazić trzy rozwiązania. Według pierwszego z nich o zaliczeniu długu warunkowego do substratu zachowku powinna decydować chwila otwarcia spadku. Jeżeli zatem warunek zawieszający nie ziścił się do chwili otwarcia spadku, dług nie powinien być brany pod uwagę. Według rozwiązania drugiego, miarodajna powinna być chwila rozstrzygnięcia o roszczeniu z tytułu zachowku. Uwzględniane powinny zatem być te długi, co do których do chwili rozstrzygnięcia roszczenia w sprawie zachowku warunek się ziścił. Wreszcie, wedle trzeciego możliwego sposobu rozumowania, przy ustalaniu substratu zachowku należy uwzględniać także długi warunkowe, według ich mierzonej cenami rynkowymi wartości z chwili wyrokowania. Ostatnio wymieniony model rozumowania opiera się na założeniu, że rynkowa wartość długu jest syntetycznym miernikiem, odzwierciedlającym także stopień niepewności ziszczenia się warunku. Jak można sądzić jest to najwłaściwszy sposób oceny wartości

długów warunkowych dla potrzeb ustalenia wartości zachowku (por. B. Kordasiewicz (red.), Prawo spadkowe. System Prawa Prywatnego. Tom 10. Rozdział XII zachowek, tezy 88-94 Wyd. 2, Warszawa 2013).

Wartość wskazanego długu prawidłowo została przez pozwanego obliczona (według stanu z chwili ziszczenia się warunku zawieszającego), łącznie na kwotę 50 553, 90 zł (w tym kwota główna 25 000 zł i odsetki 25 553,90 zł – rozliczenie k. (...)). Połowa tego długu, za który odpowiadało dwóch dłużników – małżonkowie M., mającego zgodnie z art. 379 § 2 k.c. charakter podzielny, stanowi kwotę 25 276,95 zł ($50\ 553,90\ \text{zł} : 2 = 25\ 276,95\ \text{zł}$). Zasadnie oprocentowanie, zostało naliczone za poszczególne lata (1998 r. - 2016 r.) przy założeniu doliczania sumy odsetek do kwoty głównej i oprocentowania całości w kolejnych latach, co jest charakterystyczne w przypadku prolongaty lokat terminowych i takiej formy oszczędzania.

Stan czynny spadku wynoszący 252 505, 24 zł ($222\ 500\ \text{zł} + 30\ 005,24\ \text{zł} = 252\ 505,24\ \text{zł}$) po pomniejszeniu o pasywa w wysokości 25 276, 95 zł ($252\ 505,24\ \text{zł} - 25\ 276,95\ \text{zł} = 227\ 228,29\ \text{zł}$) daje substrat zachowku w wysokości 227 228,29 zł.

W przypadku dziedziczenia ustawowego powódka dziedziczyłaby spadek w całości. Zgodnie z art. 991 k.c. A. W., mającej w chwili otwarcia spadku ponad 69 lat, którą ze względu na zaawansowany wiek należy uznać za osobę trwale niezdolną do pracy, przysługiwało uprawnienie do podwyższonego zachowku - do 2/3 wartości udziału spadkowego, który by jej przypadła przy dziedziczeniu ustawowym (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 7 listopada 2019 r. V ACa 229/19, Lex nr 2923427).

A. W., reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, domaga się przyznania jej zachowku odpowiadającego tylko 1/2 wartości udziału spadkowego, który by jej przypadła przy dziedziczeniu ustawowym. W ocenie Sądu Apelacyjnego domaganie się zachowku powyżej tej wartości minimalnej (współczynnika 1/2 udziału spadkowego, który by jej przypadła przy dziedziczeniu ustawowym) gwarantowanej ustawowo - w okolicznościach rozpoznawanej sprawy byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, dlatego Sąd Apelacyjny obniżył na podstawie art. 5 k.c. należny jej zachówek z 2/3 do wartości odpowiadającej współczynnikowi 1/2 substratu zachowku, czyli kwoty 113 614, 14 zł ($227\ 228,29\ \text{zł} \times 1/2 = 113\ 614,14\ \text{zł}$).

W judykaturze nie jest wyłączone stosowanie konstrukcji nadużycia prawa podmiotowego w odniesieniu do roszczenia o zachówek, dlatego możliwe jest miarkowanie zachowku nie tylko ze względu na relacje łączące uprawnionego ze zobowiązanym do zapłaty, ale także ze spadkodawcą i inne wyjątkowe okoliczności. Sprzeczność z zasadami współżycia społecznego żądania pełnej sumy zachowku zachodzi wtedy, gdyby w świetle reguł lub wartości moralnych powszechnie społecznie akceptowanych żądanie zapłaty należności z tytułu zachowku musiało być ocenione negatywnie (por. wyroki Sądu najwyższego z dnia 7 kwietnia 2004 r., IV CK 215/O3, Lex nr 152889, z 16 czerwca 2016 r., V CSK 625/15, OSNC 2017/4/45, z dnia 25 stycznia 2001 r., IV CKN 250/00, Lex nr 490432, z dnia 14 marca 2018 r., II CSK 276/17, Lex nr 2558312 oraz wyroki Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 maja 2022 r., I ACa 1336/20, Lex nr 3368968, Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 8 lipca 2021 r., I ACa 337/21, Lex nr 3240363 i Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 6 czerwca 2019 r., I ACa 731/18, Lex nr 3226151).

Kontakty powódki ze zmarłym ojcem R. M. były incydentalne. Córka nie udzielała mu pomocy w żadnej formie, w szczególności gdy po śmierci żony zamieszkiwał samotnie. Aktualnie nie sprawuje nawet kultu jego pamięci, bowiem w ogóle nie odwiedza jego grobu (co wynika z treści zeznań pozwanego k.(...), którym A. W. nie zaprzeczyła). Pomoc i opiekę na rzecz spadkodawcy świadczył natomiast pozwany, który robił mu zakupy, zawoził na grób żony, a obecnie dba o jego mogiłę (zeznania pozwanego k.(...)). A. Ł. od chwili wykupienia przez małżonków M. mieszkania w 1998 r. w całości ponosił przez kilkanaście lat koszty związane z opłatami za użytkowanie wieczyste oraz podatku od nieruchomości. Najbardziej wartościowy składnik majątku spadkodawcy, mający decydujące znaczenie dla substratu zachowku, wszedł do majątku R. M. dzięki środkom finansowym przekazanych przez A. Ł.. W chwili wykupu w dniu (...) wartość przekazanych środków (25 000 zł) stanowiła około 20% wartości lokalu, którego cena przed bonifikatą wynosiła 122 900 zł (wypis aktu notarialnego k.(...)). Natomiast 20% aktualnej wartości lokalu, wycenionej przez biegłego na kwotę 445 000 zł, to kwota 89 000 zł, a jej 1/2 stanowi 44 500 zł. Jest to zatem kwota o 19 223,05 zł wyższa

od kwoty rozliczonej w ramach długu wchodzącego w skład spadku (25 276,95 zł). W tych okolicznościach przyznanie powódce zachowku w pełnej wysokości (według współczynnika 2/3 udziału spadkowego, który by jej przypadła przy dziedziczeniu ustawowym) naruszałoby w ocenie Sądu Apelacyjnego zasady współżycia społecznego. Dlatego Sąd II-iej instancji obniżył zachówek powódki do 1/2 udziału spadkowego, który by jej przypadła przy dziedziczeniu ustawowym.

Substrat zachowku wynosił 227 228, 29 zł, a jego 1/2 część stanowiła kwotę 113 614,14 zł. Na poczet zachowku Sąd Apelacyjny zaliczył otrzymaną przez powódkę kwotę 5 000 zł. Kwotę tą powódce przekazała siostra jej ojca B. M. bezpośrednio przed pogrzebem „przy trumnie ojca”, wcześniej w dniu 11 lipca 2018 r. likwidując lokatę w banku, ulokowaną na wspólnym rachunku z bratem. W ocenie Sądu Apelacyjnego okoliczności przekazania tej kwoty, fakt że powódka nie utrzymuje z B. M. kontaktów rodzinnych, a nawet nie nazywa jej ciotką (choć kobieta jest jej matką chrzestną), w świetle zasad doświadczenia życiowego podważa wiarygodność wersji A. W., że otrzymana przez nią kwota nie była w żaden sposób powiązana ze spadkiem po ojcu, a stanowiła jedynie darowiznę od ciotki (zeznania powódki k.(...)).

Po tym zaliczeniu wartość zachowku 113 614,14 zł uległa obniżeniu do kwoty 108 614,14 zł (113 614,14 zł – 5 000 zł = 108 614,14 zł).

Uprawnionemu do otrzymania zachowku przysługuje przeciwko spadkobiercy roszczenie o spełnienie świadczenia pieniężnego. Roszczenie o zachówek jest więc od początku długiem pieniężnym. Wyrok w przedmiocie roszczenia dochodzonego przez uprawnionego do zachowku przeciwko zobowiązanemu spadkobiercy nie ma charakteru konstytutywnego, lecz deklaratoryjny. Przepisy normujące zachówek nie określają bowiem terminu wymagalności roszczenia o jego zapłatę; termin ten nie wynika również z właściwości zobowiązania, wobec czego świadczenie z tego tytułu powinno zostać spełnione – zgodnie z art. 455 k.c. – niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do wykonania. Tym samym stan opóźnienia się dłużnika z zaspokojeniem uzasadnionego roszczenia zachowkowego praktycznie zawsze następuje przed określeniem przez Sąd wysokości jego obowiązku w wyroku. Ustalenie wysokości na podstawie cen obowiązujących w chwili wyrokowania nie przesądza o tym, że w każdym przypadku, od tej daty dopiero będą przysługiwały odsetki na rzecz uprawnionego. O stanie opóźnienia zobowiązania z tytułu zachowku można bowiem mówić już wówczas, gdy zobowiązany znał wszystkie obiektywnie istniejące okoliczności pozwalające mu racjonalnie ocenić zasadność i wysokość zgłoszonego roszczenia z tytułu zachowku. Może to więc nastąpić także w dacie poprzedzającej chwilę wyrokowania (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2016 r., I CSK 67/15, Lex nr 2015119, z dnia 7 lutego 2013 r., II CSK 403/12, Lex nr 1314389, z dnia 26 kwietnia 2018 r., I CSK 382/17, Lex nr 2483335 oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2021 r., I CSK 590/20, Lex nr 3149320).

Powódka przed wytoczeniem powództwa wezwała pozwanego do zapłaty zachowku w wysokości 100 000 zł (pismo z dnia 6 czerwca 2018 r. k.329-29v.). Wezwanie to zostało doręczone w dniu 13 czerwca 2018 r. (potwierdzenia doręczenia k.(...)). Do pisma doręczyła odpis zupełnego aktu swojego urodzenia, już po uzupełnieniu zawartych w nim danych w dniu (...). (akt urodzenia k.(...)). W oparciu o ten dokument, pozwany był więc w stanie ustalić, iż powódka jest córką R. M.. W chwili doręczenia tego wezwania od śmierci spadkodawcy upłynęły prawie dwa lata (śmierć nastąpiła w dniu (...)). Pozwany wówczas dysponował już danymi, pozwalającymi na dokonanie oceny roszczeń powódki, niezbędnymi do ustalenia substratu zachowki. Na jego zlecenie w 2016 r. został sporządzony operat szacunkowy lokalu mieszkalnego (operat szacunkowy k. (...)), a rozliczenie długów spadkowych (umowy pożyczki) przeprowadził w 2017 r. dla potrzeb organów skarbowych, w celu ustalenia podatku od spadku i darowizn (decyzja k.(...), informacja z banku k.(...), wyliczenie k.(...)).

Pismem z dnia 15 czerwca 2020 r. (po wydaniu opinii biegłego) powódka rozszerzyła powództwo z kwoty 100 000 zł do kwoty 125 131,70 zł, żądając zasądzenia odsetek ustawowych od kwoty 25 131,70 zł od dnia doręczenia tego pisma stronie pozwanej (pismo k.(...)). Sąd Okręgowy zarządził doręczenie odpisu tego pisma procesowego, udzielając pozwanemu terminu 14 dni, na zajęcie stanowiska w sprawie (zarządzenie k.(...)). W aktach sprawy brak jest dowodu doręczenia tego pisma, ale fakt ten wynika z treści pisma procesowego pozwanego oznaczonego datą 31 lipca 2020 r. (pismo procesowe k. (...)).

W tych okolicznościach Sąd Apelacyjny uznaje, że wymagalność dochodzonych świadczeń nastąpiła w dniach 28 czerwca 2018 r. i 31 lipca 2020 r., czyli po upływie terminu 14 dni od daty doręczenia wezwań do zapłaty.

W dniu 23 lutego 2021 r. pozwany zapłacił powódce kwotę 65 000 zł (potwierdzenie przelewu k.463), określając podstawę świadczenia jako „zachówek na rzecz A. W.”. Spełnione świadczenie nie wystarczyło na całkowite zaspokojenie wierzyciela. W dniu spełnienia świadczenia wartość świadczenia powódki wynosiła: świadczenie główne 108 614,14 zł oraz skapitalizowane na dzień 22 lutego 2021 r. odsetki ustawowe za opóźnienie w wysokości 17 672,26 zł (17 400,01 zł + 272,25 zł = 17 672,26 zł), w tym kwota 17 400, 01 zł (skapitalizowane odsetki od kwoty 100 000 zł naliczone za okres od dnia 28 czerwca 2018 r. do dnia 22 lutego 2021 r. w wysokości 17 400,01 zł) oraz 272,25 zł (skapitalizowane odsetki naliczone od kwoty kwota 8 614,14 zł za okres od dnia 31 lipca 2020 r. do dnia 22 lutego 2021 r.).

Świadczenie spełnione przez pozwanego powódka w pierwszej kolejności zaliczyła na poczet odsetek ustawowych za opóźnienie (pismo powódki k.497). Przepis art. 451 § 1 zdanie drugie k.c. znajduje zastosowanie również wtedy, gdy spełniający świadczenie ma wobec wierzyciela jeden tylko dług, złożony z należności głównej i odsetek. Decyzja dotycząca zarachowania świadczenia należy do dłużnika. Może on wskazać, które zobowiązanie wykonuje. Wierzyciel nie ma prawa się temu wskazaniu sprzeciwić, natomiast jest uprawniony do zaliczenia świadczenia, wbrew woli dłużnika, na pokrycie w pierwszej kolejności całości lub części wymagalnych należności ubocznych oraz świadczeń zaległych (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 19 listopada 1998 r., III CKN 17/98, Lex nr 171256; z dnia 24 stycznia 2002 r., III CKN 495/00, OSNC 2002/11/143; z dnia 8 marca 2002 r., III CKN 548/00, OSNC 2003/5/60; z dnia 21 lipca 2004 r., V CK 691/03, Lex, nr 194115).

Po zaliczeniu świadczenia w wysokości 65 000 zł, doszło do umorzenia w całości świadczenia w postaci skapitalizowanych odsetek w kwocie 17 672,26 zł (65 000 zł – 17 672,26 zł = 47 327,74 zł) oraz sumy głównej, ale tylko częściowo, bo do wysokości 47 327,74 zł. Po odjęciu od kwoty 108 614,14 zł dochodzonej tytułem należności głównej kwoty 47 327,74 zł, pozostaje nieumorzona należność główna w wysokości 61 286,40 zł. W zaskarżonym wyroku Sąd Okręgowy zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę niższą, bo 48 690,70 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 24 lutego 2021 r. (choć powinien od dnia 23 lutego 2021 r.), zatem na rzecz powódki powinna zostać dodatkowo zasądzona jeszcze kwota 12 595,70 zł, zgodnie z zakresem zaskarżenia i wnioskiem apelacji powódki, wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 24 lutego 2021 r. do dnia zapłaty.

Po wydaniu wyroku przez Sąd Okręgowy pozwany spełnił na rzecz powódki (polecenie przelewu k.(...)) świadczenie w wysokości 16 488, 54 zł tytułem zachowku i odsetek (zachówek kwota 15 593,66 zł oraz odsetek 894,88 zł), czyli w zakresie w jakim wyrok z powodu braku jego zaskarżenia stał się prawomocny.

Uznając apelację powódki za częściowo uzasadnioną Sąd Apelacyjny na podstawie art. 386 § 1 k.p.c. zmienił zaskarżony wyrok częściowo w punkcie 3 w ten sposób, że zasądził od A. Ł. na rzecz A. W. dalszą kwotę 12.595,70 zł wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia 24 lutego 2021 r. do dnia zapłaty oraz w punkcie 4 w ten sposób, że rozdzielił stosunkowo pomiędzy stronami koszty procesu i nieuiszczone koszty sądowe, obciążając nimi powódkę w 13%, a pozwanego w 87% i pozostawiając ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi sądowemu w Sądzie Okręgowym w Warszawie.

Powódka ostatecznie (po zmianie powództwa) domagała się zasądzenia na jej rzecz od pozwanego kwoty 125 131, 70 zł. Należy uznać, że wygrała proces w około 87%, bowiem pozwany w toku procesu dobrowolnie uiścił na jej rzecz tytułem należności głównej kwotę 47 327, 74 zł (a powódka cofnęła powództwo), Sąd Okręgowy zasądził kwotę 48 690,70 zł, a Sąd Apelacyjny dodatkowo kwotę 12 595, 70 zł, co stanowi łącznie 108 614,17 zł. Kwota ta wynosi około 87% dochodzonego roszczenia. Dlatego rozstrzygnięcie o zasadzie stosunkowego ponoszenia przez strony kosztów procesu za I instancję, znajduje podstawę w art. 100 k.p.c. w zw. z art. 108 zd. 2 k.p.c.

W pozostałej części apelacja powódki, a apelacja pozwanego w całości na podstawie art. 385 k.p.c. zostały oddalone.

O kosztach postępowania apelacyjnego rozstrzygnięcie zapadło w oparciu o art. 100 k.p.c. w zw. z art. 108 § 1 k.p.c. Suma wartości przedmiotu zaskarżenia z apelacji obu stron wyniosła 63 098, w tym z apelacji powódki 30 000 zł, a z apelacji pozwanego 33 098 zł. Powódka wygrała postępowanie apelacyjne w 72 %, skoro apelacja pozwanego została oddalona co do w.p.z. 30 098 zł, a powódki uwzględniona co do kwoty 12 595,70 zł, co razem stanowi 45 693,70 zł. Łącznie koszty postępowania apelacyjnego poniesione przez strony wyniosły 7 055 zł, z czego powódka poniosła koszty zastępstwa procesowego w kwocie 2 700 zł, a pozwany koszty zastępstwa procesowego w kwocie 2 700 zł oraz opłatę sądową od apelacji w wysokości 1 655 zł. Wysokość kosztów zastępstwa procesowego w II-iej instancji Sąd Apelacyjny ustalił na podstawie § 10 ust. 1 pkt. 2 w zw. z § 2 pkt. 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie, biorąc pod uwagę w.p.z. wskazaną w apelacjach stron. 72% z kwoty 7 055 zł, to 5 079, 60 zł i w takim wymiarze koszty postępowania apelacyjnego powinien ponieść pozwany. Ponieważ pozwany wydatkował tytułem kosztów kwotę 4 355 zł, to różnicę 724 zł (5 079,60 zł – 4 355 zł = 724 zł) musi zwrócić powódce.

O nieuiszczonych kosztach sądowych w postępowaniu apelacyjnym orzeczono w oparciu o art. 113 ust. 1 i ust. 2 pkt 1 u.k.s.c. w zw. z art. 108 § 1 k.p.c. Nieuiszczone koszty sądowe dotyczyły opłaty od apelacji powódki w wysokości 1 500 zł, od obowiązku poniesienia której była zwolniona. Opłata ta w 72%, stosownie do wyniku postępowania w instancji odwoławczej, została pobrana od pozwanego, tj. w kwocie 1080 zł, a w pozostałym zakresie ściągnięta z roszczenia zasądzonego przez Sąd Apelacyjny na rzecz powódki, tj. w kwocie 420 zł.

SSA Edyta Jefimko